

УДК 323.2

Особливості мотиваційного напрямку стабілізації політичних інститутів і суспільного середовища в умовах консолідованих демократій

І.В. ІЩЕНКО

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ, Україна, E-mail: iv.ishchenko@gmail.com

Авторське резюме

У консолідованих демократіях політична нестабільність не призводить до фрагментації політичної системи. На основі порівняльного аналізу важливо проаналізувати особливості забезпечення політичної стабілізації в умовах авторитаризму, перехідних політичних режимів і консолідованих демократій.

Особливості мотиваційного напрямку порівнюються з особливостями прагматичного напрямку стабілізації політичних інститутів і суспільного середовища. Мотивація до підтримання політичної стабільності, формальних інституційних норм не виникає довільно. Внутрішня мотивація до підтримання політичної стабільності досягається системою стимулювання. Стимули включають відповідну контекстуальність. Контекстуальність закладена в оточуючому суспільному середовищі. Структуру базових політико-інституційних утворень слід також розглядати як контекстуальність. Стимулом до мотивації є також система цілей, що встановлюється базовими політико-інституційними структурами. Важливим аспектом вироблення мотивації до політичної стабілізації є процес прийняття політичних рішень в умовах консолідованих демократій. Ми аналізуємо особливості вироблення консолідованих рішень. Вони сприяють позитивній мотивації щодо політичної стабілізації в країні. Отже, система стимулів, яка спрямована на мотивування суспільного середовища і політичних інститутів до стабілізації, має сприйматись як природна, відповідати ментальному конструкту. Для підтримання стабільності після трансплантації політичних інститутів важливо проводити постійний моніторинг мотивації середовища до стабілізації. Одним з показників мотивованості є легітимність політико-інституційних структур.

Ключові слова: мотиваційний напрямок стабілізації, прагматичний напрямок стабілізації, стимулювання.

Stability and crisis in social and political development

I.V. ISHCENKO

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine
E-mail: iv.ishchenko@gmail.com

Abstract

In consolidated democracies, political instability does not lead to the fragmentation of the political system. On the basis of comparative analysis, it is important to analyze the characteristics ensure political stability in terms of authoritarianism, transitional political regimes and consolidated democracies. Features motivational direction compared with the features Pragmatic direction stabilization of political institutions and social environment. Motivation to maintain political stability, formal institutional norms do not arise randomly. Intrinsic motivation to maintain political stability achieved by a system of incentives. Incentives include the appropriate contextual. Contextual contained in the surrounding social environment. Basic structure of the political and institutional arrangements should be considered as contextual. Stimulus to motivation there is also a system of objectives, which set the basic political and institutional structures. An important aspect of motivation to develop political stability is the process of political decision-making in terms of consolidated democracies. We analyze the features of the consolidation of the decisions. Thus, the system of incentives aimed at motivating the social environment and political institutions to stabilization should be seen as a natural, ie correspond to a mental construct. To maintain stability after transplantation of political institutions, under the transitional political regimes, it is important to continuously monitor the motivation of the social environment to stabilize. The legitimacy of political leaders and structures of political institutions is an important indicator of the social environment of motivation to maintain stability.

Keywords: motivational direction of stabilization, pragmatic direction of stabilization, promotion.

Постановка проблеми. У консолідованих демократіях процес з розподілу всіх видів ресурсів фактично завершився встановленням певної рівноваги, а головні політичні актори на основі попереднього досвіду врегулювання гострих суспільних протиріч усвідомили, що краще поступитися частиною своїх інтересів, ніж діяти за принципом нульової суми. Однак виникає питання, за рахунок яких механізмів

вдається втримувати політичні протиріччя на рівні, що не спричиняє зростання політичної нестабільності до масштабів, за яких політична система може бути фрагментована?

Аналіз досліджень і публікацій. Важливим теоретичним доробком певної частини проблеми, що розглядається, є дослідження вітчизняного науковця В.В. Колюха [6]. В полі зору цього автора є інституціональні чинники

політичної стабільності в умовах демократії. Пострадянський вчений М. Савкін розглядає втілення праксеологічного напрямку з врегулювання деструктивних суспільних відносин [8]. Певні аспекти ефективних політичних рішень в умовах демократії досліджує Н.А. Баранов [1]. Публічну сферу політики демократичного суспільства розглядає О.А. Третяк [9]. Особливий інтерес в його монографії викликає дослідження практики публічних обговорень як чинника прийняття політичних рішень. Цей засіб публічної політики, якщо він реалізується в демократичному руслі, є доволі дієвим, коли необхідно терміново досягти консенсусу по гострих політико-соціальних проблемах, уникнути політичної нестабільності чи подолати її. Необхідним елементом аргументації щодо ефективності політико-інституційних структур, визначення дійсних чинників з мотивації до консенсусу, виходу з конфліктних ситуацій є дискусія між відомими представниками політичної науки Х. Лінцем [12-13], Д. Горовіцем [11] і С. Ліпсетом [14]. Враховувалась позиція й інших зарубіжних учених, зокрема Л. Даймонда [2-3].

Мета дослідження – розгляд особливостей мотиваційної складової стабілізації політико-інституційних структур і оточуючого середовища, що мають місце в рамках консолідованих демократій.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо два основні напрями забезпечення політичної стабільності у суспільному середовищі – праксеологічний і мотиваційний.

Головними аспектами політичної праксеології для управління оточуючим середовищем в умовах нестабільності є: по-перше, аналіз вчинків і дій акторів у політиці; по-друге, реалізація влади у взаємодії політико-інституційних структур з оточуючим середовищем [8, с. 105-107]. Іншими словами, головним завданням праксеології є розгляд ефективних способів досягнення певної мети [7]. У нашій попередній праці було з'ясовано, що праксеологічний напрям управління нестабільним оточуючим середовищем властивий, здебільшого, авторитарним і перехідним політичним режимам [5, с. 141].

Інший, мотиваційний підхід з подолання нестабільності суспільного середовища властивий консолідованим демократіям. Квінтесенцією даного підходу, з нашої точки зору, є створення політико-інституційними структурами у взаємодії з оточуючим середовищем такої контекстуальності, яка формує і підтримує усталені потреби, інтереси та цінності з ненавільницького, конструктивного розв'язання спірних проблем, що виникають у політичному процесі, суспільних відносинах. В результаті формуються певні політико-правові алгоритми і процедури прийняття політичних рішень,

конгруентні політичній культурі, а якщо розглядати динаміку реалізації вищевказаних регулятивів, то вони більше узгоджуються з таким поняттям, як ментальний конструкт суспільного середовища і політико-інституційних утворень. Ментальний конструкт нами розуміється як система, в яку включені такі компоненти, як знання, світосприйняття, ідеологія, чутливість, міфи, вірування, системи цінностей, культурні стереотипи, звичаї та етикет, фантазії, надії і фобії, напівнесвідомі прояви [4, с. 24]. Таким чином, ментальний конструкт є динамічним проявом політичної культури.

У консолідованих демократіях в політичну практику запроваджені алгоритми функціонування базових політико-інституційних структур, що мають значно більшу ефективність порівняно з авторитарними і перехідними політичними режимами. Позаяк, наприклад, функція прийняття політичних рішень набагато краще захищена від корупційної складової. Остання є, по суті, «візитною картою» авторитарних і перехідних політичних режимів, у яких непрозора система контролю за дотриманням політико-інституційних норм спричиняє корупцію, а отже, й негативне ставлення до влади.

У свою чергу, результативність політико-інституційних утворень у демократичному політичному режимі ґрунтується: по-перше, на легітимності як першооснови політичної стабільності; по-друге, на створенні мотивації до певних зразків мислення і поведінки в тих ситуаціях, коли політичні актори, діючи в інституційних рамках, виявляють дискрецію у прийнятті рішень. Авторитаризм же підтримує стабільність, переважно, за рахунок трансакційних витрат, коли зовнішні стимули в рамках політичних інститутів не збігаються з мотивацією індивідів та груп. Тому цей дисбаланс політичні актори змушені виправляти за рахунок силових методів, маніпулювання свідомістю, переспрямування фінансових резервів на компенсацію обурених невдалою політикою соціальних груп, якщо вони загрожують політичному режиму тощо.

Сутність демократії, зазначає американський вчений Л. Даймонд, полягає в постійній боротьбі за владу, а отже, без конкуренції й конфлікту не буде демократії. Саме ця особливість загрожує перерости допустимі межі та призвести до політичної нестабільності [2]. Наприклад, латиноамериканські країни демонструють доволі часту зміну влади насильницьким шляхом. В іншій своїй праці Л. Даймонд досліджує головні відмінності псевдодемократії від ліберальної демократії, в якій рівень прав і свобод людини значно вищий [3, с. 13-15]. Тож за оболонкою демократичних норм і процедур псевдодемократій виявляється свавілля правлячих партій та їх лідерів. Водночас лібе-

ральна демократія характеризується дійсним визнанням елітою та суспільним середовищем демократичних норм і процедур у загальній системі прийняття політичних рішень. А отже, їй притаманна висока політична стабільність, що має динамічний характер. Тож з'ясуємо, які механізми контекстуальності і власне політико-інституційних норм створюють своєрідну атмосферу мотивації, насамперед до уникнення політичної нестабільності в умовах консолідованої демократії? Стабільність демократії, – пише В.В. Колюх, – спирається на конституційно-правову основу і конкретні політико-організаційні форми. Зміст інституціонального механізму стабільності демократії складає баланс між двома необхідними умовами: створенням інститутів, які робили б владу підзвітною громадянському суспільству, з одного боку, і відсутністю у громадян можливості прямого впливу на прийняття політичних рішень, – з другого [6]. Погодимось, що у наведеному твердженні автора важко побачити мотиви суб'єктів до підтримання стабільності, хоча контекстуальність прийняття ефективних політичних рішень вчений намагався розглянути.

Процес пошуку найбільш досконалих форм політичних інститутів ніколи не переривався. Ще наприкінці минулого століття розпочалась дискусія між провідними політологами Заходу відносно більш перспективних форм правління. В ній брали участь Х. Лінц [12-13], Д. Горовіц [11] і С. Ліпсет [14]. Головні аргументи Х. Лінца щодо переваг парламентарного правління зводяться до обґрунтування його порівняно більших можливостей із гнучкого реагування на конфліктні ситуації. Типовою реакцією є зміна лідера і уряду. Отже, парламент, як вважав Х. Лінц, є гнучкішим інститутом, здатним адаптуватися до різних політичних ситуацій. Президентська форма правління – конфліктна по своїй суті, вказував Х. Лінц. Адже розділене правління надає жорсткості системі [12, с. 68; 13, с. 93].

Однак в даній дискусії висловлювалися і контраргументи. Відтак, президенталізм, як стверджує Д. Горовіц, має більший потенціал для підтримання стабільності демократії, ніж парламентаризм [11, с. 75]. Тож можна знайти приклади, коли в парламентарній формі правління лідер партійної більшості має ступінь свободи дій не менший за президентської форми і цілком можливо буде схилитися у бік авторитаризму. Важливою складовою даної дискусії виявилось твердження С. Ліпсета, що в оцінці якостей демократизму цих форм правління, а отже й політичної стабільності, не можна не враховувати вплив політичної культури. Не випадково, що, наприклад, президентська форма правління у країнах, багатих природними ресурсами, продукує авторитаризм. Відтак, ліберально-демократичні

норми в цих країнах не спрацьовують без відповідної політичної культури, головною цінністю якої є свобода, внутрішній мотив до активної участі в політиці, відстоюванні своїх прав. С. Ліпсет звертає увагу й на зв'язок між стабільністю демократії і релігійними особливостями [14, с. 82]. Звідси можна констатувати, що до мотивації з підтримання стабільності має більше відношення не форма правління, а відповідність ментального конструкту суспільного середовища і політико-інституційних норм. Якщо керуватись теорією нового інституціоналізму, то саме особиста зацікавленість у виконанні формальних норм виходить на перший план. Система санкцій теж важлива. Однак масове порушення інституційних норм сигналізує про повну відсутність внутрішньої мотивації у суб'єктів. Як відомо, мотивація до сприйняття політичної дійсності визначається не тільки внутрішніми мотивами суб'єкта. Не менш важливу роль мають певні зовнішні стимулюючі елементи. Тобто, сутність проблеми в тому, наскільки правові норми, цілі встановлені політико-інституціональними структурами внутрішньо мотивують індивідів і груп до злагоженості, консолідації, ненасильницького задоволення своїх інтересів і потреб.

Зазначимо прямий зв'язок між вдалою мотивацією суспільного середовища та легітимністю політичних інститутів. Легітимація політико-інституційних структур і суб'єктів можлива в тому випадку, коли в якості стимулів виступатимуть конкретні, зрозумілі та прозорі механізми підвищення соціальної мобільності, експліцитність позитивної перспективи демократії. В свою чергу, перешкодою мотивації до політичної стабільності як завжди є популізм. Його можна ототожнити з відкладеною нестабільністю. Адже завідомо нездійсненні обіцянки політиків через певний часовий лаг демотивують суспільне середовище щодо стабілізації обстановки в країні.

Отже, в якості мотивів ми вбачаємо внутрішню інтенцію акторів до позитивного сприйняття формальних норм, а ментальний конструкт, звернутий до певного політичного інституту, вказує на ступінь їх гармонійності. У випадку їх гармонійного характеру будь-які флуктуації будуть позитивно компенсовані належним реагуванням політико-інституційних структур. І навпаки, ті норми, що сприймаються як дисгармонійні, не будуть функціонувати. А отже, навіть незначне ускладнення політико-економічної ситуації може викликати масове обурення. З іншого боку, під впливом вже сформованих політико-інституційних норм у консолідованих демократіях може виникати нестабільність у суспільному середовищі. Оскільки в структурі ментального конструкту містяться усталені елементи, що викликають масові протести як реакцію на типові події в

політичних відносинах, продиктовану історичною пам'яттю, то в даному середовищі ця реакція сприймається як відносно нормальне явище. За приклад можна взяти політичну систему Франції. Можливості для опозиційної діяльності тут досить обмежені. Це одна з причин великої популярності непарламентських форм протесту й опозиційної діяльності: страйків, демонстрацій, акцій непокори. До того ж, як свідчить досвід, часто ці акції мають вагому частку насильства [10, с. 30].

Однак позитиви цієї моделі зводяться до наступного. У разі протистояння уряду та президента державну політику виробляють консенсусом: для ухвалення рішення компромісу має бути досягнуто між політичними інтересами і уряду, і президента. Якщо ж вони представляють одну партію, позитивом можна назвати можливість встановлення чіткого зв'язку між станом країни та діяльністю певної партії.

Мотиваційну контекстуальність, яка сприяє політичній стабільності, демонструє досвід Швеції. Зазвичай тут організуються внутрішні семінари для членів парламенту перед створенням коаліції. Метою цих заходів є погодження позицій партій, які об'єднуються в коаліцію. Причому в цей час не приймають жодних рішень – важлива сама дискусія [10, с. 11]. Після вищезгаданих семінарів створюються три робочі групи. Вони складаються з представників від кожної партії. Перша з них займається питаннями макроекономічної політики, друга група обговорює і погоджує проблему оподаткування, а третя – координує діяльність вищевказаних груп. Для вирішення особливо складних завдань, які не вдалося погодити, створюються підгрупи, яким вдається дійти згоди. Особливо гострі проблеми, по яких не вдалося домовитися, долають лідери політичних партій [10, с. 13-14]. Як бачимо, саме гнучкість політико-інституційних структур дозволяє уникати політичних криз своєчасно вирішувати гостроактуальні проблеми.

Якісно мотивує на прийняття зважених рішень, враховуючи пропозиції опозиції, модель прямої демократії. Вона функціонує в Швейцарії. Дана мотивація забезпечується законом, згідно з яким будь-який законопроект може бути винесено на всенародний референдум. Один з останніх референдумів у цій країні пройшов 2014 р. стосовно прийняття закону про скороченню імміграції [15]. Тож внутрішня мотивація до консенсусу в суспільному середовищі посилюється можливістю впливати на важливі політичні рішення.

Важливо зазначити й роль традицій у мотивації до стабільності. Адже демократичні країни, що мають міцні вікові традиції, з честю долають не тільки економічну кризу, а й виявляють стійкість в умовах природних стихій, як наприклад Японія. В будь-якому разі основний

зміст механізму мотивації до стабілізації політичних інститутів і суспільного середовища в умовах демократії полягає у створенні такої системи стимулювання яка: по-перше, сприймається як природна, нерепресивна; по-друге, дана система адекватна внутрішній мотивації індивідів і груп, в яких дані стимули конституують привабливість формальних політико-інституційних норм. Приклади реалізації даного механізму можна прослідкувати у монографії О.А. Третьяка. Автор детально проаналізував таку форму демократичного обґрунтування прийняття політичних рішень, як публічні обговорення. Висновок з його роботи такий, що публічні обговорення тоді формують мотивацію до позитивного сприйняття формальних норм, коли риторика цих обговорень не має нав'язливого владного характеру [9, с. 176]. Однак серед етичних засад риторики публічних обговорень, що безпосередньо пов'язана з політичною стабільністю, є проблема гласності. Використання повної поінформованості в аудиторії, коли політичним думкам не дається загальне етичне тлумачення, є небезпечним. Але загальне етичне тлумачення, незалежно від моральних суджень, викликаних політичними пристрастями, може бути дане лише тоді, коли моральні норми розвинулись до того, щоб охопити порядок сучасної ситуації в сфері мовних комунікацій. Інший дослідник, Баранов звернув увагу на різноманіття представлених інтересів у групах, що безпосередньо взаємодіють з політико-інституційними структурами [1, с. 119]. Причому чим більше це різноманіття, тим менше вірогідність, за діючих каналів зворотного зв'язку, виникнення соціальної напруги внаслідок прийняття невиважених рішень.

Висновки. Таким чином, у консолідованих демократіях під впливом тривалого політичного процесу сформувались такі ментальні складові суб'єктності політичних інститутів, яким властиві типи мислення й поведінки з ненав'язливого розв'язання гострих суспільних протиріч. Вони формують інтенції до організації функціонування політико-інституційних структур, конгруентні цим типам.

А отже, переймаючи досвід цих країн на пострадянському просторі, важливо не просто трансплантувати політичні інститути, а й глибоко проаналізувати їх ефективність в нових умовах та здійснювати постійний моніторинг за ключовими критеріями з її оцінки. Головним критерієм, який визначає політичну стабільність, є легітимність суб'єктів і політико-інституційних структур. З'ясовуючи, що саме викликає делегітимацію, можливо своєчасно коригувати суб'єктність, формальні політико-інституційні норми таким чином, щоб вони стимулювали суспільне середовище до внутрішньої позитивної мотивації з виконання цих норм.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баранов Н.А. Современная демократия: эволюционный подход [Текст] / Н.А. Баранов. – СПб.: Балт. гос. техн. ун-т., 2007. – 208 с.
2. Даймонд Л. Глобальная перспектива [Электронный ресурс] / Л. Даймонд. – Режим доступа : http://old.russ.ru/politics/meta/20000814_diamond.html. – Название с экрана.
3. Даймонд Л. Прошла ли третья волна демократизации? [Текст] / Л. Даймонд // Полис. – 1999. – № 1. – С. 10-25.
4. Ищенко И.В. Межинституциональное взаимодействие в социуме как энтропийный процесс [Текст] / И.В. Ищенко // Black Sea. Scientific journal of academic research. – 2014. – Vol. 14, Is. 7, June. – P.23-28.
5. Ищенко І. Праксеологічні засади управління нестабільним соціальним середовищем в умовах перехідних політичних режимів: політико-правовий контекст [Текст] / І. Іщенко // European Political and law discourse. – 2015. – Vol.2, Is.1. – P. 136-144.
6. Колух В.В. Институциональні чинники політичної стабільності в умовах демократії [Електронний ресурс] / В.В. Колух // Sensus.ws. – Режим доступу: <http://www.sensus.ws/politic/institutycio.htm>. – Назва з екрана.
7. Мизес Л. Индивид, рынок и правовое государство [Электронный ресурс] / Л. Мизес. – Режим доступа: http://krotov.info/libr_min/13_m/is/es_01.htm. – Название с экрана.
8. Савкин Н. Политическая праксеология в условиях деструктивных социальных отношений [Текст] / Н. Савкин // Власть. – 2013. – № 3. – С. 104-107.
9. Третяк О.А. Публічна сфера політики демократичного суспільства: теоретико-концептуальні засади і напрямки структурної еволюції [Текст]: монографія / О.А. Третяк. – Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2012. – 376 с.
10. Уроки демократії: світовий досвід для України [Електронний ресурс] / за ред. В. Нанівської // Міжнародний центр перспективних досліджень – К., 2007. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/doc/anons/zbirnuk_stat.pdf.
11. Horowitz D.L. Comparing Democratic Systems [Text] / D.L. Horowitz // Journal of Democracy. – 1990. – Vol. 1, № 4. – P. 73-79.
12. Linz J.J. The Perils of Presidentialism [Text] / J.J. Linz // Journal of Democracy. – 1990. – Vol. 1, № 1. – P. 51-69.
13. Linz J.J. The Virtues of Parliamentarianism [Text] / J.J. Linz // Journal of Democracy. – 1990. – Vol. 1, № 4. – P. 84-94.
14. Lipset S.M. The Centrality of Political Culture [Text] / S.M. Lipset // Journal of Democracy. – 1990. – Vol. 1, № 4. – P. 80-83.
15. Swiss Vote to Curb Immigration in Referendum [Electronic resource] // Bloomberg the Company & Products. – 2014. – February 9. – Regime to access: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2014-02-09/swiss-voters-support-immigration-limits-projection-shows-i2zdcgc2> - Title screen.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2015

REFERENCES:

1. Baranov, N.A. Sovremennaya demokratiya: evolyutsionnyiy podhod (Modern democracy: an evolutionary approach). St. Petersburg, 2007. 208 p.
2. Daymond, L. Globalnaya perspektiva (A Global Perspective). Regime to access: http://old.russ.ru/politics/meta/20000814_diamond.html
3. Daymond, L. Proshla li tretaya volna demokratizatsii (Have the third wave of democratization). Polis, 1999, no. 1, pp. 10-25.
4. Ischenko, I.V. Mezhhstitutsionalnoe vzaimodeystvie v sotsiуме kak entropiyniy protsess (Inter-institutional cooperation in society as entropy process). Black Sea. Scientific journal of academic research, 2010 Juny, Vol. 14, Is. 7, pp. 23-28.
5. Ishchenko, I. Prakseologichni zasady upravlinnia nestabilnym sotsialnym seredovyshechem v umovakh perekhidnykh politychnykh rezhymiv: polityko-pravovyi kontekst (Praxeological management framework unstable social environment in a transitional political regimes: political and law context). European Political and law discourse, 2015, Vol.2, Is.1, pp. 136-144.
6. Koliukh, V.V. Instyutsionalni chynnyky politychnoi stabilnosti v umovakh demokratii (Institutional factors of political stability in a democracy). Sensus.ws. Regime to access: <http://www.sensus.ws/politic/institutycio.htm>
7. Mizes, L. Indivud, ryinok i pravovoe gosudarstvo (Individual, market and legal state). Regime to access: http://krotov.info/libr_min/13_m/is/es_01.htm
8. Savkin, N. Politicheskaya prakseologiya v usloviyah destruktivnykh sotsialnykh otnosheniy (Political praxeology in conditions of destructive social relations). Vlast, 2013, no. 3, pp. 104-107.
9. Tretiak, O.A. Publichna sfera polityky demokratychnoho suspilstva : teoretyko-kontseptualni zasady i napriamky strukturnoi evoliutsii: monografiya (The public sphere politics of a democratic society: theoretical and conceptual fundamentals and direction of the structural evolution: monograph). Dnipropetrovsk, 2012, 376 p.
10. Uroky demokratii: svitovyi dosvid dlia Ukrainy. Pid red. V. Naniivskoi (Lessons of democracy: world experience for Ukraine). Mizhnarodnyi tsentr perspektivnykh doslidzhen. Kyiv, 2007. Regime to access: http://www.academy.gov.ua/doc/anons/zbirnuk_stat.pdf

11. Horowitz, D.L. Comparing Democratic Systems. *Journal of Democracy*, 1990, Vol. 1, №.4, pp. 73–79.
12. Linz, J.J. The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*, 1990, Vol. 1, № 1, pp. 51–69.
13. Linz, J.J. The Virtues of Parliamentarianism. *Journal of Democracy*, 1990, Vol. 1, №.4, pp. 84–94.
14. Lipset, S.M. The Centrality of Political Culture. *Journal of Democracy*, 1990, Vol. 1, №.4, pp. 80–83.
15. Swiss Vote to Curb Immigration in Referendum. Bloomberg the Company & Products, 2014, February 9. Regime to access: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2014-02-09/swiss-voters-support-immigration-limits-projection-shows-i2zdcgc2>.

Ищенко Ігор Васильович – кандидат історичних наук, доцент
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72
E-mail: iv.ishchenko@gmail.com

Ishchenko Igor Vasylyovitch – PhD in history, associate professor
The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university
Address: 72, Gagarin Av., Dnipropetrovsk, 49010, Ukraine
E-mail: iv.ishchenko@gmail.com